

Μεταφρασμένο απόσπασμα

Thomas Bauer
***Die Vereindeutigung der Welt. Über den Verlust
an Mehrdeutigkeit und Vielfalt.***

Reclam Verlag, Ditzingen 2018
ISBN 978-3-15-019492-8

σελ. 7-12 & 25-30

Τόμας Μπάουερ
***Ο μονοσήμαντος κόσμος μας. Για την απώλεια της
πολυσημίας και της ποικιλίας***

Μετάφραση: Κατερίνα Τζιναβά
Επιμέλεια: Αλέξανδρος Κυπριώτης

1 «Ωραία πολύχρωμα όλα εδώ»

Μια εποχή ποικιλίας;

Το 1978 η Νίνα Χάγκεν τραγουδούσε στο πανκ τραγούδι της «Χαζεύοντας TV»:

Χαζεύω από την Ανατολή στη Δύση, 2, 5, 4
Δεν μπορώ με τίποτα ν' αποφασίσω,
Τι ωραία πολύχρωμα που είν' όλα εδώ!
Χαζεύω TV

Τι να πούμε σήμερα, που ο καθένας σχεδόν μπορεί να πιάνει εκατοντάδες τηλεοπτικά προγράμματα, για να μη μιλήσουμε για την ποικιλία των νέων μέσων μαζικής ενημέρωσης; Δεν έχει όμως αποκτήσει μεγαλύτερη ποικιλία μόνο η προσφορά των μέσων. Μεγαλύτερη ποικιλία έχουν αποκτήσει επίσης οι προσφορές ταυτότητας, οι αστυνομικές σειρές, οι οδοντόκρεμες και οι μπάρες σοκολάτας. Δεν είναι παράξενο άλλωστε που σε μια καπιταλιστική καταναλωτική κοινωνία η προσφορά των προϊόντων αποκτά περισσότερη ποικιλία –και μαζί μ' αυτή και οι προφορές ταυτότητας σε όλους εκείνους τους ανθρώπους που θα πρέπει ν' αγοράσουν αυτά τα προϊόντα. Όμως αρκεί άραγε αυτό, για να πούμε ότι ζούμε πράγματι σε μια εποχή ποικιλίας;

Στη Γερμανία ο πληθυσμός των πτηνών από το 1800 έως σήμερα έχει μειωθεί κατά 80 τοις εκατό. Σε ακόμη χειρότερη κατάσταση από τα πτηνά βρίσκονται τα έντομα. Ο Εντομολογικός Σύλλογος του Κρέφελντ, για παράδειγμα, διαπίστωσε ότι μέσα σε 25 χρόνια η βιομάζα τους «έχει ελαττωθεί έως και 80 τοις εκατό». Συνεπώς τα έντομα με την κάθετη πτώση του πληθυσμού τους κατά 80 τοις εκατό μέσα σε 25 χρόνια έχουν «ξεπεράσει κατά πολύ τα πτηνά με την κατά 80 τοις εκατό μείωσή τους μέσα σε 200 χρόνια». Και τα φυτά; Σύμφωνα με τους καταλόγους της Διεθνούς Ένωσης Προστασίας της Φύσης (IUCN) «περίπου 70 τοις εκατό όλων των φυτών» χαρακτηρίζονται «ως επικίνδυνα προς εξαφάνιση» και ο αριθμός των απειλούμενων ειδών «τη νέα χιλιετία έχει αυξηθεί πάνω από 50 τοις εκατό. Οι βιολόγοι ως εκ τούτου φοβούνται ότι περίπου έως το 2030 ένα στα πέντε γνωστά είδη μπορεί να εκλείψει, και έως το 2050 μάλιστα ένα στα τρία». Αυτό, σύμφωνα με τον ορνιθολόγο Peter Berthold, είναι το έργο του *homo horribilis*, ο οποίος στο μεταξύ έχει εξελιχθεί σε *homo suicidalis*, εφόσον δύσκολα θα μπορέσει να επιβιώσει από τον αφανισμό των ειδών, τον οποίο έχει προκαλέσει ο ίδιος.

Στη φύση λοιπόν η ποικιλία μειώνεται σε πρωτοφανή έκταση και με πρωτοφανή ταχύτητα. Τι γίνεται όμως με τον πολιτισμό; Ας ξεκινήσουμε με αυτά που έχουν φτιάξει οι άνθρωποι από τη φύση μέσω της καλλιέργειας και της εκτροφής. «Κόκκινες λίστες» δεν υπάρχουν μόνο για τα άγρια ζώα αλλά και για τις ράτσες οικόσιτων ζώων, η καθεμία εκ των οποίων έχει ιδιότητες που την καθιστούν ιδιαίτερα κατάλληλη για συγκεκριμένες περιβαλλοντικές συνθήκες και συγκεκριμένους σκοπούς εκμετάλλευσης. Η εξαφάνιση παλαιών ρατσών οικόσιτων ζώων δεν είναι απλώς μια αισθητική απώλεια, αλλά θα οδηγήσει σε μια απώλεια πολύτιμων γονιδίων, τα οποία θα μπορούσαν να αποδειχτούν αναγκαία για την επιβίωση όσον αφορά την εκτροφή ζώων στο μέλλον. Οργανώσεις όπως ο «Σύλλογος για την προστασία παλαιών και απειλούμενων με εξαφάνιση οικόσιτων ζώων»

επιστρατεύονται για την προστασία τους και καταρτίζουν τις δικές τους κόκκινες λίστες.

Στην περίπτωση των ωφέλιμων φυτών ο απολογισμός δεν είναι καλύτερος. Βέβαια σήμερα υπάρχουν περισσότερα είδη μούσλι και τσιπς από ποτέ. Ωστόσο όλο και περισσότερο μας σερβίρονται τα ίδια και τα ίδια, σύμφωνα με τη δημοσιογράφο Silvia Liebrich: «30.000 είδη καλαμποκιού υπήρχαν κάποτε παγκοσμίως, και όμως μόνο μερικές δεκάδες από αυτά καλλιεργούνται σε ευρεία κλίμακα, τα γενετικά τροποποιημένα φυτά κυριαρχούν». Όσον αφορά τις μπανάνες υπάρχει μόνο ένα και μοναδικό είδος παγκοσμίως. Από τα άλλοτε 20.000 είδη μήλων σήμερα διατίθενται στους καταναλωτές το πολύ έξι είδη. Υπό την προϋπόθεση ότι μόνο μεταξύ 1970 και 2005 η βιοποικιλότητα της γης μας έχει ελαττωθεί κατά 27 τοις εκατό, σύμφωνα με τον *Δείκτη Ζωντανού Πλανήτη* του WWF, η εποχή μας μετά βίας μπορεί να χαρακτηριστεί εποχή ποικιλίας!

Υπάρχει άραγε, αν όχι στη φύση, τουλάχιστον ανάμεσα στους ανθρώπους μεγαλύτερη ποικιλία σήμερα;

Και εδώ τα δεδομένα είναι απογοητευτικά. Κατ' αρχάς οι άνθρωποι μιλούν όλο και με λιγότερη ποικιλία. Η *Εταιρεία για τις απειλούμενες γλώσσες* διαπιστώνει ότι σχεδόν το 1/3 των περίπου 6.500 ομιλούμενων γλωσσών παγκοσμίως «θα εξαφανιστεί εντός των επόμενων δεκαετιών». Οι γλώσσες και οι διάλεκτοι όμως, σύμφωνα με την *Εταιρεία για τις απειλούμενες γλώσσες*,

δεν είναι απλώς εκφάνσεις του ανθρώπινου πολιτισμού και του ανθρώπινου πνεύματος, αλλά και μέσα εξερεύνησης του κόσμου και των κοινωνικών επαφών για τους ομιλητές τους. Αποτελούν μια αξία καθεαυτή και θα έπρεπε επομένως –ως εκδηλώσεις της δημιουργικότητας και της ποικιλίας του ανθρώπινου πνεύματος επίσης– να διατηρούνται και να καταγράφονται.

Και ο πολιτισμός; Και η Νίνα Χάγκεν διαπιστώνει στο τραγούδι της που παρατέθηκε στην αρχή του κεφαλαίου ότι ο πολλαπλασιασμός των τηλεοπτικών προγραμμάτων δεν είναι απαραίτητο να σημαίνει οπωσδήποτε και αύξηση της ποικιλίας όσον αφορά το περιεχόμενο. Και ο εκατονταπλασιασμός των τηλεοπτικών προγραμμάτων από το 1978 δεν έχει αλλάξει τίποτα επ' αυτού. Αντιθέτως μάλιστα, η παράξενη αύξηση των αστυνομικών ταινιών και των τοκ σόου έχει εκτοπίσει τα προγράμματα πολιτιστικού περιεχομένου σε λιγοστά κανάλια ειδικού ενδιαφέροντος ή στη ζώνη κοντά στα μεσάνυχτα.

Και η πολυπολιτισμική κοινωνία; Μου φαίνεται ότι και εδώ επίσης ξεγελιόμαστε από μια φαινομενική ποικιλία. Κατ' αρχάς επιβάλλεται να παρατηρήσουμε ότι η Ευρώπη για πολλούς αιώνες ήταν μία από τις πλέον μονοπολιτισμικές περιοχές του κόσμου. Η Ευρώπη ως η δυτική απόληξη της Ασίας είναι σχετικά απομονωμένη και γι' αυτό τον λόγο έχει προσελκύσει λιγότερους μετανάστες απ' ό,τι για παράδειγμα η Εγγύς Ανατολή. Εντέλει και η θρησκευτική ομογενοποίηση επίσης, ως συνέπεια του εκχριστιανισμού, έχει οδηγήσει στο ότι πουθενά αλλού στον κόσμο δεν επικρατούσε μια τέτοιου είδους θρησκευτική περιχαράκωση όπως εδώ. Οι οπαδοί μη χριστιανικών θρησκειών δεν επιτρεπόταν να εγκατασταθούν. Μόνο οι Εβραίοι επιτρεπόταν να έρθουν και να ζουν εδώ, ως επί το πλείστον υπό μία απρόθυμη ανοχή και συχνά υφιστάμενοι διώξεις. «Αιρετικοί» όπως οι Καθαροί εξαλείφθηκαν αμείλικτα, και στην παρουσία του Ισλάμ στην Ευρώπη πήγε γρήγορα τέλος, μόλις προέκυψε η στρατιωτική δυνατότητα γι' αυτό. Όταν τον

16ο αιώνα άρχισε να σχηματίζεται κάτι σαν χριστιανικός πλουραλισμός, ξέσπασαν πόλεμοι, όπως δεν είχαν υπάρξει ποτέ στην ισλαμική ιστορία, παρ' όλες τις αντιθέσεις και τις παροδικές εχθρότητες μεταξύ σουνιτών και σιιτών για παράδειγμα. Μέχρι και την πρώιμη νεότερη εποχή καμία ήπειρος δεν ήταν θρησκευτικά αλλά και πολιτιστικά τόσο ενιαία όσο η Ευρώπη. Μόνο με αυτό το υπόβαθρο γίνεται κατανοητό γιατί αρχίσαμε να πιστεύουμε ότι από τη δεκαετία του 1960 και μετά με τη μετανάστευση των «φιλοξενούμενων εργατών», οι οποίοι είχαν διαφορετικές συνήθειες στο φαγητό και εν μέρει μάλιστα μια διαφορετική (αλλά και πάλι όχι και τόσο πολύ διαφορετική) θρησκεία, οι πόλεις μας τάχα μεταβλήθηκαν σε πολυπολιτισμικές πόλεις.

Πραγματική πολυπολιτισμικότητα επικρατούσε αντιθέτως έως και την πρώιμη νεότερη εποχή στις εμπορικές διαδρομές από τη Δυτική Αφρική και την Αίγυπτο, την Εγγύς Ανατολή, την Κεντρική και τη Νότια Ασία έως την Κίνα και την Ινδονησία. Σε όλες αυτές τις πόλεις, από το Μαρακές και το Κάιρο, την Ταυρίδα, τη Βομβάη, τη Μπουχάρα μέχρι τη Σιάν και την Άτσε υπήρχαν οίκοι προσευχής πολλών διαφορετικών θρησκειών, οι άνθρωποι ντύνονταν με τον πλέον διαφορετικό τρόπο ενώ στους δρόμους ακούγονταν πολυάριθμες γλώσσες, και όλα αυτά φαινόταν σε όλους φυσιολογικά και αυτονόητα.

Μπορεί σήμερα στο Βερολίνο και στο Λονδίνο οι άνθρωποι να μιλούν τη χάουσα και τα σουαχίλι, οι Σιχ να φορούν τουρμπάνι και τα κινέζικα εστιατόρια να σερβίρουν τηγανητά πόδια κοτόπουλου, εντούτοις η πολυπολιτισμικότητα αυτή δεν φτάνει εκείνη του παλαιού Δρόμου του Μεταξιού ή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας πριν από τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, επειδή η παλαιά πολυπολιτισμικότητα δεν υπάρχει πουθενά πλέον. Ο Στέφαν Τσβάιχ περιέγραψε αυτή την εξέλιξη ήδη το 1925 σε μια οξυδερκή πραγματεία του:

Η πιο έντονη πνευματική εντύπωση από κάθε ταξίδι τα τελευταία χρόνια [...]: ένας ελαφρύς τρόμος μπροστά στην εξισωτική μονοτονία του κόσμου. Όλα γίνονται πιο ομοιόμορφα στις εξωτερικές μορφές ζωής, όλα ισοπεδώνονται σε ένα ενιαίο πολιτιστικό σχήμα. Τα ατομικά έθιμα των λαών λειαινούνται, οι τοπικές ενδυμασίες γίνονται πανομοιότυπες, τα ήθη διεθνή. Όλο και περισσότερο οι χώρες μοιάζουν σαν να εισχωρούν η μια μέσα στην άλλη, οι άνθρωποι μοιάζουν δραστήριοι και ζωντανοί σύμφωνα με ένα σχήμα, όλο και περισσότερο οι πόλεις μοιάζουν εξωτερικά μεταξύ τους. [...] ποτέ αυτή η κατακρήμνιση στην ομοιομορφία των εξωτερικών μορφών ζωής δεν ήταν τόσο ραγδαία, τόσο αφυλολόγητη όσο τα τελευταία χρόνια. [...] Αυτό είναι πιθανώς το πλέον φλέγον, το πλέον αποφασιστικό φαινόμενο της εποχής μας.

Και αυτό, σύμφωνα με τον Τσβάιχ έχει συνέπειες, συγκεκριμένα την:

άρση κάθε ατομικότητας έως και στην εξωτερική εμφάνιση. Δεν κυκλοφορούν ατιμωριτί όλοι οι άνθρωποι ντυμένοι το ίδιο [...]: η μονοτονία πρέπει απαραίτητα να εισδύει εσωτερικά. Τα πρόσωπα μοιάζουν περισσότερο μεταξύ τους μέσα από το ίδιο πάθος, τα σώματα μοιάζουν περισσότερο μεταξύ τους μέσω της ίδιας άθλησης, τα πνεύματα μοιάζουν περισσότερο μέσα από ίδια ενδιαφέροντα. Ασυνείδητα προκύπτει μια ομοιογένεια των ψυχών, μια μαζική ψυχή μέσα από την αυξανόμενη παρόρμηση για ομοιομορφία, μια ατροφία των νεύρων για χάρη των μυών, η απονέκρωση του ατομικού για χάρη του τύπου.

Όπου και αν κοιτάξουμε επομένως, είτε στη φύση είτε στους ανθρώπους και στον πολιτισμό τους: Παντού μπορούμε να παρατηρήσουμε μια τάση για κάτι λιγότερο σε ποικιλία, για μια μείωση σε ποικιλομορφία. Μπορούμε να κατονομάσουμε γι' αυτή μια ολόκληρη σειρά από (ως επί το πλείστον συναφή) αίτια, όπως η αστικοποίηση, η μεγαλύτερη κινητικότητα, η παγκοσμιοποίηση γενικότερα, οι επιβαρύνσεις από την κυκλοφορία, η βιομηχανοποιημένη γεωργία, η αλλαγή του κλίματος, τα μονοπώλια των μεγάλων ομίλων τροφίμων όπως και το καπιταλιστικό σύστημα εν γένει. Όλοι αυτοί οι παράγοντες όμως δεν επιβάλλονται μοιραία στους ανθρώπους. Πρέπει επομένως να υπάρχει κάτι, όπως μια σύγχρονη προδιάθεση για αφανισμό της ποικιλίας. Οι έντονες συζητήσεις περί πολυπολιτισμικότητας το δείχνουν αυτό με κάθε καθαρότητα. Αν και στην περίπτωση της Γερμανίας πρόκειται ούτως ή άλλως για μία πολυπολιτισμικότητα λειασμένη μέσα από τη διαδικασία ομογενοποίησης της παγκοσμιοποιημένης σύγχρονης εποχής, η πολυπολιτισμικότητα αυτή έχει αναδειχθεί σε ένα από τα πλέον σημαντικά θέματα του πολιτικού διαλόγου. Προφανώς μπορεί κανείς με άσκοπες δημόσιες συζητήσεις περί κυρίαρχης κουλτούρας να κερδίσει περισσότερη προσοχή απ' ό,τι με το θέμα ποικιλία και ασφάλεια των τροφίμων, και μια «δημόσια συζήτηση για τη μαντήλα» διεγείρει πολύ περισσότερους ανθρώπους απ' ό,τι η απώλεια πτηνών και εντόμων.

Γι' αυτό ακριβώς οι επόμενες σελίδες δεν θα έχουν να κάνουν τόσο πολύ με μια χαρτογράφηση της ποικιλίας γύρω μας, αλλά με την ετοιμότητά μας ή τη δυσφορία μας να ανεχόμαστε την ποικιλία σε όλες τις μορφές που εμφανίζεται. Αφενός θα πραγματευτούμε τη σχέση μας με την εξωτερική ποικιλία, όπως η εθνική ποικιλομορφία ή μια ποικιλία σε σχέδια ζωής, και αφετέρου τη σχέση μας με τις ποικίλες αλήθειες ενός μη μονοσήμαντου κόσμου. Διότι αυτό ακριβώς είναι ο κόσμος μας: μη μονοσήμαντος. Οι άνθρωποι καταλαμβάνονται διαρκώς από εντυπώσεις, οι οποίες επιδέχονται διαφορετικές ερμηνείες, φαίνονται ασαφείς, δεν φανερώνουν κανένα μονοσήμαντο νόημα, μοιάζουν να αντιφάσκουν, προκαλούν αντιφατικά συναισθήματα, μοιάζουν να συνιστούν αντιφατικές πράξεις. Εν ολίγοις: Ο κόσμος μας είναι γεμάτος αμφισημίες.

(σελ. 25-30)

Βραχύβια ισοπαλία στη Γενεύη

Την εποχή της Αναγέννησης εμφανίστηκε μια περίσσεια αμφισημίας, κάτι δηλαδή που συμβαίνει μάλλον σπάνια στην ευρωπαϊκή ιστορία. Ενώ η τέχνη και ο πολιτισμός στην Ιταλία αναπτύσσονταν με κάθε μεγαλοπρέπεια, πολλοί δεν ήθελαν να δέχονται πλέον αναντίρρητα την υπέρμετρη ανεκτικότητα στην αμφισημία που επιδείκνυαν οι πάπες της Αναγέννησης. Το αποτέλεσμα ήταν πάλι τυπικά ευρωπαϊκό. Σε άλλα μέρη του κόσμου θα είχαν βρεθεί μάλλον συμβιβαστικές λύσεις, δηλαδή: μεταρρυθμίσεις αντί για τη Μεταρρύθμιση. Στην Ευρώπη όμως ακολούθησαν εκκλησιαστικά σχίσματα και μια θρησκευτική αυστηρότητα, όπως δεν είχε υπάρξει ποτέ πριν στον κόσμο σε τόσο ευρύ μέτωπο.

Επιπλέον υπήρξαν αρκούντως προτρεπτικές και κατευναστικές φωνές, όπως για παράδειγμα του Εράσμου του Ρότερνταμ, και πολύ καλή θέληση για συμβιβασμό σε πολλούς τόπους, όπως και στη Γενεύη, όπου έπειτα όμως η Μεταρρύθμιση θα

έπαιρνε τελικά μια ιδιαίτερα ριζοσπαστική μορφή. Το ότι έφτασε σε αυτό το σημείο ήταν κατ' αρχάς κάθε άλλο παρά συμφωνημένο. Η θρησκεία από μόνη της δεν θα αρκούσε άλλωστε να εγκαθιδρύσει μια *Τυραννία της αρετής* –όπως ήταν ο τίτλος ενός βιβλίου του Volker Reinhardt. Η θρησκευτική αυστηρότητα κινητοποιεί κατά κανόνα μόνο μεμονωμένα άτομα. Για να μπορέσει να προκύψει ένα ευρύ κίνημα απ' αυτό, απαιτούνται επίσης και προ πάντων πολιτικά κίνητρα και ευνοϊκές πολιτικές συντρέχουσες συνθήκες. Έτσι ήταν η περίπτωση τόσο του Λούθηρου όσο και του Καλβίνου, και δεν διαφέρει η περίπτωση των Ταλιμπάν και του Ισλαμικού Κράτους. Ακόμη και οι βαθιά θρησκευόμενοι άνθρωποι γνωρίζουν ή διαισθάνονται τουλάχιστον ασυνείδητα ότι η θρησκεία είναι μία υπόθεση που εμπεριέχει αμφισημία, στην οποία μόνο υπό πλήρη αυταπάρηση μπορεί κανείς να δεχτεί ως αξίωμα την έσχατη βεβαιότητα. Για να επιστρατεύσουμε τη θρησκευτική αυστηρότητα σε ευρύ μέτωπο, είναι επομένως πάντοτε απαραίτητη και μια έξωθεν ώθηση. Ακόμη συχνότερες είναι οι περιπτώσεις στις οποίες ένα εξωτερικό, πολιτικό κίνητρο θέτει θρησκευτικές δυνάμεις στην υπηρεσία της ίδιας του της υπόθεσης.

Η Μεταρρύθμιση στη Γενεύη μάς δίνει ένα καλό παράδειγμα γι' αυτό: Κατ' αρχάς και εδώ επίσης υπήρξαν απόπειρες μεταρρυθμίσεων, οι οποίες όμως δεν εφαρμόστηκαν πάρα πολύ αυστηρά: «Να ζεις και να αφήνεις τους άλλους να ζουν», έτσι έλεγε το ρητό. Αυτό θα μπορούσε να συνεχιστεί έτσι για πολύ καιρό αν δεν είχαν υπάρξει πολιτικές δυνάμεις απέναντι στις οποίες έπρεπε να τοποθετηθεί κανείς. Τότε υπήρχαν οι κάθε άλλο παρά δημοφιλείς δούκες της Σαβοΐας, από τους οποίους ήθελε κανείς να πάρει αποστάσεις, μέσα από μια φιλοελβετική πολιτική. Γι' αυτό το 1526 έγινε μία *combourgeoisie* [συμμαχία πόλεων] μεταξύ του Φράιμπουργκ ή Φριμπούρ και της Βέρνης. Όταν όμως η Βέρνη δύο χρόνια αργότερα εισήγαγε τη Μεταρρύθμιση, ενώ το Φράιμπουργκ αποφάσισε να παραμείνει ένα προπύργιο της παλαιάς πίστης, αυξήθηκε η πίεση στη Γενεύη, να αποφασίσει τελικά υπέρ της μίας ή της άλλης κατεύθυνσης. Η πραγματιστική αστική τάξη, από την οποία πολύ απείχε η θρησκευτική αυστηρότητα, δοκίμασε μια όντως κλασική λύση, ανεκτική στην αμφισημία: Ακολούθησε μια πολιτική «Τρίτου Δρόμου», συγκεκριμένα «να διακηρύξει την πίστη υπόθεση ατομικής συνείδησης, να υπαγορεύσει στους πνευματικούς ένα κήρυγμα στη βάση του καθαρού λόγου του Θεού και κατά τα λοιπά να τα αφήσει όλα όπως ήταν παλιά». Και τα κηρύγματα των νηστειών ακόμη έπρεπε να βασίζονται αποκλειστικά στη Βίβλο, ενώ τηρούνταν η εντολή της αποχής από το κρέας. Επειδή όμως είναι δύσκολο να διατηρεί κανείς την αμφισημία, επειδή ούτε οι καθολικοί ούτε και οι μεταρρυθμιστές ήταν ικανοποιημένοι με αυτή τη λύση και επειδή υπήρχαν άφθονοι πολιτικοί και στρατιωτικοί ακόμη λόγοι, ώστε να αποφασίσουν υπέρ της μιας ή της άλλης κατεύθυνσης, αυτή η προσπάθεια, να ακολουθηθεί μια μέση οδός, έληγε ήδη λίγα χρόνια αργότερα, όταν στις 8 Οκτωβρίου 1535 εορτάστηκε στον καθεδρικό ναό της πόλης η τελευταία καθολική Θεία Λειτουργία. Ο ιεροκήρυκας Guillaume Farel, ο οποίος είχε εξαπολύσει μύδρους εναντίον «της μόλυνσης της πίστης από τις ιδιοτελείς ρωμαϊκές επινοήσεις», είχε επικρατήσει.

Τον επόμενο χρόνο λοιπόν ο Ιωάννης Καλβίνος, υποστηριζόμενος από τον Farel, εγκαταστάθηκε στη Γενεύη, όπου επέβαλε τη δική του «Τυραννία της αρετής». Όταν σήμερα οι μουσουλμάνοι φανατικοί επιδιώκουν κάτι παρόμοιο, λέγεται πάντα ότι θέλουν ένα «Κράτος του Θεού». Ο όρος «Κράτος του Θεού» προέρχεται από τον Αυγουστίνο (*De civitate Dei*), ο οποίος όμως εννοούσε κάτι εντελώς διαφορετικό. Αραβικό ισοδύναμο δεν υπάρχει και στον ισλαμισμό ο όρος εμφανίζεται εξίσου λίγο,

όπως χρησιμοποιούνταν στην καλβινιστική Γενεύη. Θα έπρεπε επομένως σήμερα ει δυνατόν να τον αποφεύγουμε.

Πέρα από αυτή την ορολογία υπάρχουν όμως εντυπωσιακές ομοιότητες ανάμεσα στην «Τυραννία της αρετής» του Καλβίνου και στις ισλαμιστικές ιδέες περί κοινωνίας. Και οι δυο νοηματικά υπάγονται στον όρο του φονταμενταλισμού, ο οποίος έχει γνωρίσει πολλούς ορισμούς και ερμηνείες. Ενδιαφέρον όμως σε αυτό είναι κυρίως ποια από τα στοιχεία του ανάγονται στην έλλειψη ανεκτικότητας στην αμφισημία, διότι δύσκολα μπορεί να αμφισβητηθεί το γεγονός ότι στη βάση κάθε φονταμενταλισμού βρίσκεται μια βαθύτατα έντονη έλλειψη ανεκτικότητας στην αμφισημία. Αν αναγνωρίσει κανείς αυτό το θεμέλιο του φονταμενταλισμού, θα μπορέσει εύκολα να αναγνωρίσει αντίστοιχα φονταμενταλιστικά γνωρίσματα και σε κοινωνικούς τομείς στους οποίους δεν ήταν συνηθισμένο έως τώρα να γίνεται λόγος για φονταμενταλισμό.

Ας ξεκινήσουμε με τον όρο της αλήθειας. Όποιος επιδιώκει μονοσημία, θα επιμείνει στο ότι μόνο μία μοναδική αλήθεια μπορεί να υπάρχει πάντοτε και ότι αυτή η αλήθεια είναι επιπλέον μονοσήμαντα ευδιάκριτη. Μια προοπτική και συγχρόνως μη μονοσήμαντη θεώρηση του κόσμου απορρίπτεται. Για τον Καλβίνο η Βίβλος σε όλα τα σημαντικά σημεία είναι απολύτως μονοσήμαντη και απεριόριστα δεσμευτική – χωρίς ελεύθερο χώρο για ερμηνεία. Οι αναλογίες στα σημερινά φονταμενταλιστικά ρεύματα στον ισλαμισμό και σε άλλες θρησκείες, κοσμοθεωρίες και πολιτικές ιδεολογίες είναι προφανείς.

Ο συμπληρωματικός όρος στην «αλήθεια» είναι λοιπόν αυτός της πιθανότητας. Ένας κλασικός ισλαμιστής νομικός δεν θα απαιτούσε να έχει βρει την αλήθεια στη γνωμοδότησή του, αλλά μόνο μια πιθανόν σωστή λύση θεμελιωμένη σε καλές βάσεις. Επίσης τα κοινοβούλια κρατών με δημοκρατικό σύνταγμα δεν εξαγγέλλουν καμία αλήθεια, παρά αναζητούν μονάχα την κατά πάσα πιθανότητα πλέον ενδεδειγμένη λύση.

Αν υπάρχει μόνο μία μοναδική αλήθεια, τότε πρέπει να ισχύει και διαχρονικά. Αν συγκεκριμένα πράγματα σε συγκεκριμένες εποχές τα έχουμε δει διαφορετικά και τα έχουμε ερμηνεύσει διαφορετικά, αυτές οι θεωρήσεις και οι ερμηνείες μόνο λάθος μπορούν να είναι, διότι σε διαφορετική περίπτωση θα έπρεπε να υπάρχουν περισσότερες αλήθειες. Το δεύτερο βασικό χαρακτηριστικό του φονταμενταλισμού έγκειται λοιπόν στην άρνηση της ιστορίας. Και του Καλβίνου επίσης το «οργανωτικό σχέδιο μιας χριστιανικής κοινότητας εμφανίστηκε με τη σιδηρά απαίτηση να μην κάνει κάτι νέο αλλά να δημιουργήσει τα πάντα από τα παλαιότερα και καθαρότερα πρότυπα. Ό,τι δεν είχε δοθεί ως παράδειγμα από τους Αποστόλους και τους άμεσους διαδόχους τους δεν είχε κανέναν λόγο ύπαρξης». Το ίδιο ισχύει για το σαλαφιστικό Ισλάμ, αν αντικαταστήσει κανείς τους Αποστόλους με τον προφήτη Μωάμεθ. Γι' αυτό τον λόγο είναι επίσης γελοίο να κατηγορούμε συνεχώς τα φονταμενταλιστικά ρεύματα ότι επιθυμούν να επιστρέψουν στον «Μεσαίωνα». Από τη μια πλευρά εκείνη η εποχή, για την οποία έχει καθιερωθεί ο ούτως ή άλλως όχι ιδιαίτερα εύγλωττος όρος «Μεσαίωνας», δεν ήταν ως επί το πλείστον επ' ουδενί τόσο φονταμενταλιστική. Από την άλλη πλευρά οι φονταμενταλιστές αρνούνται σφοδρότατα ειδικά την ιστορική εξέλιξη της θρησκείας τους με τις ποικίλες ερμηνευτικές παραδόσεις της και το βαθμιαία ανεγερθέν θεολογικό εποικοδόμημά της. Μετρά μόνο εκείνη η εναρκτήρια εποχή κατά την οποία η θέληση του Θεού ή του ιδρυτή της θρησκείας θεωρητικά αναγνωριζόταν και εφαρμοζόταν ακόμη καθαρά και αυθεντικά.

Αυτό οδηγεί στο τρίτο χαρακτηριστικό γνώρισμα, αυτό της καθαρότητας, το οποίο συμπίπτει ποικιλοτρόπως με αυτό της μονοσημίας. Μόνο όταν κάτι είναι καθαρό μπορεί να είναι μονοσήμαντο. Απαξ και έρθει να προστεθεί κάτι άλλο, ξένο, κρίνονται απαραίτητες οι εξηγήσεις. Είναι άραγε εκείνο το μη καθαρό κάτι ακόμη το ίδιο κάτι που υποτίθεται ότι ήταν όσο ήταν καθαρό; Πώς συμπεριφέρεται το καθαρό σε εκείνο το οποίο έρχεται να προστεθεί; Έχει εκείνο που προστίθεται μια δική του σημασία ή τροποποιεί τη σημασία του πρωταρχικά καθαρού; Και ακόμη και αν δεν το κάνει αυτό, θα πρέπει ωστόσο να ερμηνευτεί, και άρα αναπόφευκτα το πρωταρχικό δεν είναι πλέον μονοσήμαντο. Όλα όσα πρέπει να ερμηνεύονται και να εξηγούνται δεν είναι πλέον καθαρά.

Αυτή η σκέψη περί καθαρότητας απαντάται ήδη στον ιεροκήρυκα Farel, ο οποίος ήθελε να καθαρίσει την αληθινή θρησκεία απ' όσα στοιχεία δεν προέκυπταν από την Αγία Γραφή. Ο Καλβίνος ήθελε αντίστοιχα να καθαρίσει και τη Γενεή, εξορίζοντας από εκεί όλους τους ανθρώπους που είχαν εσφαλμένες απόψεις ή ακόμη και καίγοντάς τους στην πυρά όπως τον Μιχαήλ Σερβέτο, «μια περιφερόμενη εστία μόλυνσης». Η *εμμονή με την αλήθεια*, η *άρνηση της ιστορίας* και η *επιδίωξη για καθαρότητα* είναι επομένως τρία γνωρίσματα ή θεμελιακοί όροι για τη μη ανεκτικότητα στην αμφισημία, τα οποία αποτελούν τη βάση κάθε φονταμενταλισμού. Αυτός είναι ο φονταμενταλιστικός πόλος της μη ανεκτικότητας στην αμφισημία. Όλα είναι μονοσήμαντα, είτε εντελώς σωστά είτε εντελώς εσφαλμένα, και αυτό ισχύει αιώνια.

Υπάρχουν κατ' αρχήν μόνο δύο δυνατότητες να ξεφύγουμε από την αμφισημία. Αμφισημία δεν υφίσταται είτε όταν (α) κάτι έχει ακριβώς μόνο μία μοναδική σημασία είτε όταν (β) κάτι δεν έχει απολύτως καμία σημασία. Αυτό τον δεύτερο πόλο τον ονομάζω πόλο της αδιαφορίας. Η λέξη προκαλεί διάφορους συνειρμούς: Όταν κάτι δεν έχει καμία σημασία (με την έννοια του αγγλικού *meaning*), τότε όλες οι ερμηνείες ισχύουν το ίδιο. Όταν όλες οι σημασίες ισχύουν το ίδιο, το ζήτημα χάνει συνολικά σε σημασία (με την έννοια του αγγλικού *importance*) και μπορεί να εξεταστεί με αδιάφορη καρδιά ή το πολύ πολύ με επιφανειακή φιλοπεριέργεια.

Η θέση μου λοιπόν είναι ότι η εποχή μας είναι μια εποχή περιορισμένης ανεκτικότητας στην αμφισημία. Γι' αυτό σε πολλούς τομείς της ζωής –όχι μόνο στη θρησκεία– εμφανίζονται ως ελκυστικές προσφορές που υπόσχονται λύτρωση από την αναπότρεπτη αμφισημία του κόσμου. Αυτές θεωρούνται ιδιαίτερα επίκαιρες και προοδευτικές από τους οπαδούς και τους μαθητές τους και έχουν κυριαρχήσει πολλές φορές στον διάλογο στο εκάστοτε πεδίο τους. Απεναντίας, η ποικιλία, η πολυπλοκότητα και ο πλουραλισμός συχνά δεν εκλαμβάνονται πλέον ως εμπλουτισμός. Αυτή η εξέλιξη οδηγεί σε αυτό που περιγράφεται στον τίτλο αυτής της μελέτης ως *μονοσήμαντος κόσμος μας*: Κάτι λιγότερο σε σημασίες, σε αμφισημία και σε ποικιλία σε όλους τους τομείς της ζωής μας. Στα επόμενα κεφάλαια πρόκειται να δειχθεί πώς αυτή η θεώρηση του κόσμου με τους δύο πόλους του, του φονταμενταλισμού και της αδιαφορίας, εξαπλώνεται όλο και περισσότερο στη θρησκεία, στην τέχνη και στη μουσική καθώς και στην πολιτική. Η εφαρμογή αυτών των συλλογισμών σε περαιτέρω τομείς της ζωής, για παράδειγμα από την αυξανόμενη ταυτοτική κουλτούρα του φαγητού, τον τρόπο ζωής και τη μόδα, έως και τη λογοτεχνία και την επιστήμη, αφήνεται στον αναγνώστη.